

A mauritiusi zsidó száműzöttek (1940–1945)

Mauritius szigetét több ezer kilométer választja el Erec Israeltől (Izrael Földjétől), a történelem során azonban különös módon kapcsolatba került egymással ez a két ország. A II. világháború idején erre az egzotikus szigetre másfél ezer olyan európai zsidó menekültet száműztek, akiktől megtagadták a Palesztinában való letelepedés jogát.

1922-ben Nagy-Britannia kapta meg a Palesztina feletti népszövetségi mandátumot. Mivel a Közel-Kelet fontos stratégiai szerepet töltött be, a britek számára nagyon lényeges volt, hogy felügyeletet gyakorolhassanak a régió felett. A brit elképzeléseket az 1917-ben kiadott Balfour-nyilatkozat tartalmazta, amely ígéretet tett egy zsidó „nemzeti otthon” létrehozására Palesztinában. Nagy-Britannia eleinte támogatta a zsidók törekvéseit, később azonban abban a hitben, hogy meg tudja őrizni befolyását a világ ezen neuralgikus régiójában, az „olajmezőkön ülő” arabok pártjára állt. Ez az álláspont a II. világháború kitörése után sem változott. Az arabok megnyerése érdekében Nagy-Britannia 1939 májusában kiadta az úgynevezett *Fehér Könyvet*, amivel lényegében érvénytelenítette a Balfour-nyilatkozatot. A Fehér Könyv ugyanis egy közös, de arab többségű arab–zsidó állam megalapítását irányozta elő tíz éven belül Palesztinában. A bevándorló zsidók számát az elkövetkező öt évre pedig 75 ezer főben állapította meg, a további bevándorlást az arabok beleegyezésétől tette függővé.¹

Brit dilemmák

A mindennapokban ez a zsidó bevándorlás korlátozását jelentette. Az 1930-as évektől kezdődően gyorsan nőtt azok száma, akik a jövőjüket Palesztinában képzelték el. A kivándorlási szándékot előbb a nagy gazdasági világválság, majd Adolf Hitler hatalomra jutása, a németországi zsidóság üldözése, valamint a Közép- és Kelet-Európában egyre felerősödő antiszemita hangulat fokozta. A legális bevándorlás korlátozása idején sokan illegális módon kívántak eljutni Palesztinába. A zsidók ezt

¹ A palesztin mandátum történetére vonatkozó irodalom nagyon gazdag. Példaként olyan munkákat említhetünk, mint: Bethell, 1979; Bentwich–Bentwich, 1965; El-Eini, 2006; Hanna, 1942; Horowitz–Lissak, 1978; Hyamson, 1950; Joseph, 1948; Koestler, 1983; Marlowe, 1959; H. Mejcher, 1993; *Palestine*, 1947; Segev, 2000; Shepherd, 1999; Wasserstein, 1978.

„B típusú bevándorlásnak”, azaz „*alija bet*”-nek vagy „*ha’apalá*”-nak hívták.² A britek viszont elleneztek az illegális bevándorlást, „jogtalan bevándorlásnak” tartották, mivel nem felelt meg az előírásoknak. A zsidók másképpen néztek erre, a *ha’apalát* „független” vagy „titkos” bevándorlásnak nevezték. „Az, amit illegális bevándorlásnak neveztek – írta az *alija bet* egyik aktivistája –, a zsidók megmentésének és a rossz hírű Fehér Könyv által megszabott korlátok legyőzésének volt a módja.”³ Izrael 1948-as megalapításáig az *alija bet* keretein belül 122 ezer személy jutott el Palesztinába.⁴ A *ha’apalát* különböző körök szervezték, a legnagyobb befolyással – érthető módon – a cionista mozgalom rendelkezett. A Hagana kezdeményezésére 1938-ban egy illegális bevándorlással foglalkozó speciális szervezet jött létre (*Mossad le’Aliyah Bet*, szó szerint: B Bevándorlás Intézménye). A bevándorlás általában tengeri úton, hajókon történt.

Amikor 1940 októberében a román Tulcea kikötőből három hajó („Atlantic”, „Milos” és „Pacific”) közel 3600 zsidóval, németországi, ausztriai és a megszállt Lengyelország és Csehszlovákia területéről származó menekültekkel útnak indult, a brit megbízott kemény válaszlépést helyezett kilátásba. Londonnak hivatalos közleményekben többször magyarázkodnia kellett, hogy a nácik által elfoglalt Európából származó menekültek csoportjai érkezésekor Nagy-Britannia ki van téve „ellenséges országok ügynökei beszívargásának”.⁵ A veszély ürügyként szolgált Londonnak az *alija bet*tel szembeni következetes politika megkezdéséhez. A kivándorlás szervezéséről tudott, illetve hatalmas összegekért cserébe segítette is a bécsi székhelyű náci Zsidó Kivándorlási Központ (*Zentralstelle für jüdische Auswanderung*). A szervezet 1938-ban alakult meg, feladata a Németországból és Ausztriából emigráló zsidók szervezett kivándorlással kapcsolatos ügyeinek teljes körű intézése volt. A *Zentralstelle* megalapítása Berlin zsidópolitikáját szolgálta, a Harmadik Birodalom igyekezett megszabadulni minden zsidó állampolgártól.⁶

A hajók utasait a britek Palesztinán kívüli területekre kívánták küldeni. A deportálás helyeül többek között Ciprust, Brit Honduras (Belize) és a Karib-tengeri Trinidadot vették számba. Végül a Madagaszkártól keletre fekvő brit gyarmat, Mauritius mellett döntöttek.⁷ London remélte, hogy ez a drasztikus döntés megfékezi az

2 „*Alija bet*”: B típusú, azaz illegális bevándorlás. „*Alija*”: a héber „felmenetel” kifejezésből származik, bevándorlást, a zsidó bevándorlást jelenti Palesztinába, majd 1948 után Izraelbe. „*Ha’apala*”: a héber „tartós felmenetel” kifejezésből származik, az *alija bet* szinonimája. Az erre a témára vonatkozó munkák közül a következőket érdemes kiemelni: Avriel, 1975; Habas, 1963; Hadari, 1991; Horev, 2004; Kimche–Kimche, 1954; Liebreich, 2005; Naor, 1987; Ofer, 1990; Patek, 2012; Shapira, 1990; Zertal, 1998; Cohen, 1987.

3 Mardor, 1964. 53.

4 Naor, 1987. 104–105.

5 TNA FO 371/29160/W 188. 48–50. Use made by the Enemy of Illegal Immigration. 1941. jún. 1.; *PD C Official Report*. Vol. 371. London, 1941. Col. 2001–2002. 1941. máj. 29.

6 Bővebben ld.: Anderl–Rupnow, 2004; Ball-Kaduri, 1975.

7 Yahil, 1974. 270. Doc. 9: Cypher Telegram from Governor Mauritius. 1940. okt. 17.; Cohen, 1987. 76–78. Colonial Office to the High Commissioner of Palestine, 9 November 1940, on accommodations for intercepted illegal immigrants on the Island of Mauritius.

illegális bevándorlást, és újabb menekültek már nem fogják megkockáztatni, hogy a trópusokon fekvő távoli szigetre szállítsák őket.⁸

Mi vezette Nagy-Britanniát? „Az illegális bevándorlók elhelyezése Palesztinában lévő börtönökben semmilyen megoldást nem jelent. Céljukat ugyanis elérték ezzel, eljutottak Palesztinába. Tudják, hogy a végtelenségig nem maradhatnak börtönben, míg maga az internálás minden bizonnyal nem lesz rosszabb az eddigi életfeltételeiknél.”⁹ A zsidó bevándorlás fokozódása egyre nagyobb elégedetlenséget váltott ki az arab népesség körében (az arabok számára lényegtelen volt, hogy legális vagy illegális bevándorlásról van szó). A háború alatt viszont a britek a legkevésbé sem akartak az arabokkal újabb konfliktusba keveredni. Tudták, hogy a szomszédos arab államok is figyelemmel kísérik az események alakulását a mandátum területén. Úgy gondolták, és volt is benne igazság, hogy a tengely országai, amelyek éppen megkezdték az észak-afrikai hadjáratot, kihasználnák a brit pozíciók megingását. Ernest Bevin, a háború idején Winston Churchill munkaügyi minisztere (későbbi külügyminiszter) őszintén bevallotta Chaim Weizmann-nal folytatott beszélgetése során, hogy a zsidók és politikai programjuk iránti teljes szimpátiája ellenére „egyetlen olyan lépést sem kockáztathatnak meg, ami bonyolítaná az arab országokkal ápolts kapcsolataikat”.¹⁰ A gyakorlatban ez az álláspont bezárta a képletbeli ajtót a zsidó menekültek előtt.

A deportálás – mint prevenciós eszköz – időlegesen megoldással szolgálhatott. A gondot viszont az okozta, hogy csak időlegesen. Ellene szóltak az embe-riességi szempontok. A menekültek visszafordítása Európába, ahol tartott a háború, egyet jelenthetett a halálra ítélésükkel. A deportálás azonban elégedetlenséget ébresztett a palesztinai zsidó lakosság körében. A britek egy klasszikus zsákutcában találták magukat.

1940 novemberében Haifában kikötött a „Milos”, a „Pacific” és az „Atlantic”, a menekülteket viszont valóban internálták. Mauritiusra Franciaország 1940. júniusi kapitulációja után a brit tengerészet által elfoglalt francia hajóegység, a „Patria” nevű hajó szállította el őket.¹¹ A „Patria” fedélzetére elsőként a már korábban kikötött „Milos” és „Pacific” hajók utasai kerültek fel (összesen 1771 fő), majd miután a harmadik hajó is megérkezett, arról is átvezették az embereket a francia hajóegység fedélzetére.¹²

8 FRUS, 1940. 848. The Chargé in the United Kingdom (Johnson) to the Secretary of State. London, 1940. nov. 19.

9 Idézet: Yahil, 1974. 257–258. Doc. 1. Jewish Illegal Immigration into Palestine (Memorandum prepared jointly by the Foreign Office and Colonial Office. December 1939–January 1940). 1940. jan. 17. TNA FO 371/25238.

10 CZA Z4/31145. 1–3. Report of interview with the Right Hon. Ernest Bevin, P.C., M.P., at lunch at The Dorchester Hotel, January 23th, 1941, at 1.30 p. m. London, 1941. jan. 30.

11 Ludmila Epstein szerint a *Patria* egy britek által elfoglalt „német hajó” volt. Epstein, 1990. 92. Ronald Sandersnél viszont azt olvashatjuk, hogy a hajó egy brit egység volt. Sanders, 1989. 494. A *Patria* valójában egy francia utasszállító hajó volt, amely 1940-ben, Franciaország kapitulációja után Haifában kötött ki, ahol a személyzet menedéket kért. Ez a nagy, 11 885 tonna vízkiszorítású hajóegység ettől kezdve a British India Companyt szolgálta. TNA CO 733/446/4. 1. *Patria* Commission of Enquiry. Report. Haifa, 1941. jan. 31.

12 Az utasok számára: Ofer, 1990. 326.; Naor, 1987. 111.

Mindkét fél – a megbízott és a zsidók – megértette, hogy a „Patria” útnak indulása kulcsfontosságú lehet az alija bet és Palesztina jövője szempontjából. Egyikük sem akart engedni. A Hagana harcosai amellet döntöttek, hogy lehetetlenné teszik a hajó elindulását, meg akarták rongálni a hajótestet, hogy ilyen módon kényszerítsék a megbízottat az utasok partra engedésére. A robbantás azonban túlságosan hatalmasra sikeredett. A robbanás szétszaggatta a hajóoldal egy részét, és a hajó gyorsan süllyedni kezdett (1940. november 25.).¹³ A robbanás pillanatában a „Patria” fedélzetén a hivatalos brit jegyzőkönyv szerint 1904 zsidó menekült tartózkodott.¹⁴ A történészek szerint mintegy 250 személy veszett oda, ebből körülbelül 200 bevándorló, a többiek a hajó személyzetéhez tartoztak, illetve brit katonák voltak.¹⁵

A túlélőknek a brit hatóságok – tekintettel a tragikus történetekre – engedélyezték a letelepedést Palesztinában. A britek döntésüket „kivételes kegyelmi cselekedetnek” nevezték.¹⁶ A megoldás támogatója volt többek között Winston Churchill miniszterelnök, ellenzője Sir Thomas Ingram Lloyd a Colonial Office-ból és Archibald Wavell tábornok. A brit hadsereg közel-keleti főparancsnoka szerint az illegális bevándorlókkal szembeni enyhébb eljárás fokozza az arabok elégedetlenségét, ami potenciális veszélyt hordozhat magában az olasz támadás idején (1940 szeptemberében az olaszok Líbia irányából megtámadták Egyiptomot).¹⁷

Ez a nézet szerepet játszott abban, hogy a „kegyelem” nem vonatkozott az „Atlantic” azon utasaira, akiket a robbanás pillanatáig még nem sikerült átjuttatni a „Patriára”. Őket, körülbelül 1600 személyről lehet szó, véglegesen Mauritiusra küldték.¹⁸ London álláspontja megmerevedett. Újabb szigorításként úgy határoztak, hogy ez az intézkedés (deportálás) továbbra is érvényben marad, sőt a száműzöttek a háború végeztével sem számíthatnak arra, hogy engedélyezik számukra a legális letelepedést Palesztinában.¹⁹

Az indulásig a menekülteket átmenetileg a Haifa melletti atliti menekülttáborban helyezték el.²⁰ A menekültek két hetet töltöttek itt. A deportálásra 1940. december 9-én került sor, és ahogy a palesztin rendőrség főnöke is bevallotta,

13 Bővebben ld.: Steiner, 1982; Feld, Chazan, 2003. 61–95; Mardor, 1964. 56–76.; Patek, 2012. 118–121.

14 TNA CO 733/446/4. 1. Patria Commission of Enquiry. Report. Haifa, 1941. jan. 31.

15 156 holttestre találtak rá, míg 112 menekültet eltűntnek nyilvánítottak. A katasztrófa méreteire az a tény is utal, hogy még egy hónappal a hajó elsüllyedése után is találtak holttesteket. Uo. 3.; *Patria Roll*, 1940. 3.

16 *FRUS*, 1940. 854. The Consul General at Jerusalem (Wadsworth) to the Secretary of State. Jeruzsálem, 1940. okt. 12.; *PD C*. Vol. 367. Col. 520. 1940. dec. 4. Cabinet discussion, 27 November 1940, on the „Patria” tragedy and the decision to allow survivors to remain in Palestine as an exceptional act of mercy. Cohen, 1987. 95–96.; *Survivors*, 1940. 1.

17 Churchill és Wavell levelezése: General Archibald Wavell, commander in chief, Middle East, to the War Office, 30 November 1940, objecting to the Cabinet decision to allow survivors of the „Patria” to remain in Palestine. Cohen, 1987. 106.; Winston Churchill to General Wavell, 1 December 1940, chiding the general for suggesting that Arabs will rebel if „Patria” survivors are allowed to stay in Palestine. Uo. 107–108.

18 TNA CO 733/466/15. 2–65. Transport Arrangements. Treatment of „Atlantic” Passengers; TNA CO 733/466/16. 2–37. Treatment of „Atlantic” Passengers; *PD C* Vol. 368. Col. 207. 1941. jan. 22.

19 TNA CO 733/431/1 2. Draft. Secretary of State. 1940. dec. 6.

20 Az internált illegális bevándorlók számára kialakított atliti tábor 1939-ben hozták létre és 1948-ig működött.

ez „sajnálatos cselekedet” volt.²¹ A menekültek passzív ellenállást tanúsítottak. Megtagadták a csomagok bepakolását, a felöltözködést, majd az épületek elhagyását. A rendőrök kénytelenek voltak botot használni, a félmeztelen embereket kezüknél és lábuknál fogva vitték ki. Mindenkit teherautóra helyeztek, és elvitték őket a haifai kikötőbe.²² A deportálás előkészítését a palesztinai zsidó közösség tüntetései kísérték. Haifában tiltakozó sztrájkra került sor, ami másnap, december 10-én az egész országra kiterjedt. A brit eljárást elítélte a Vaad Leumi, a palesztin zsidók Nemzeti Tanácsa,²³ a Zsidó Ügynökség és a Histadrut szakszervezet.²⁴

Élet a mauritiusi táborban

Mauritiusra²⁵ a menekültek két holland gőzös, a „Nieuw Zeeland” és a „Johan de Witt” fedélzetén érkeztek meg. A hajókra egy több hadihajóból álló brit kíséret vigyázott. Negyvenegy bevándorló halt meg útközben, közülük huszonkettő a hastífuszjárvány áldozata volt. A Szezei-csatornán és a Vörös-tengeren keresztül vezető hajóút 17 napig, 1940. december 26-ig tartott.²⁶

Mauritius európai szemmel nézve egzotikus országnak számított, a trópusokon, Afrika és Ázsia között, az Indiai-óceánon fekszik. Itt jobb életkörülmények voltak, mint a világ ezen részének más országaiban. A viszonylag jobb életet a cukortermelés teremtette meg. A sziget fő gazdaságát a cukornád jelentette, Mauritius számottevő cukortermelő és -exportőr volt. Az éghajlat, a trópusokhoz képest, nem volt annyira gyilkos, de a levegő magas páratartalmát nehéz volt kibírni, főleg az európai lakosoknak.

A menekülteket a Beau Bassin elővárosában lévő „HM Central Prison” nevű táborba internálták, ötmérföldnyire Port Louistól, a gyarmat fővárosától. A tábor 12 angol hold²⁷ területen feküdt, és közel öt méter magas kőfal vette körül. A férfiakat két háromemeletes épületben helyezték el, mindkét épület 400 fő befogadására volt alkalmas. A nők a tábor egy külön részébe, körülbelül 30 kisebb épületbe kerültek. A tábor területén volt kórház, valamint műhelyek, és néhány holdon kertek és gyümölcsösök.²⁸

21 Wasserstein, 1979. 75. Menachem Begin szerint a rendőrség brutális fellépésének az volt a célja, hogy megleckéztesse a zsidókat. Begin, 1977. 35.

22 CZA Z4/31103. Evidence of an Eye-Witness. Translation from the Hebrew. 1940. dec. 14.; Wasserstein, 1975. 75.

23 FRUS, 1940. 855. The Consul General at Jerusalem (Wadsworth) to the Secretary of State. Jeruzsálem, 1940. dec. 10.

24 CZA Z4/31104. A Zsidó Ügynökség és a Histadrut tiltakozásainak a másolatai, mindkettő 1940. dec. 11-re tehető. CZA A 406/55. Statement on behalf of the Emergency Committee for Zionist Affairs. Dátum nélkül.

25 Mauritius 1865 km² területű sziget, az 1944. évi népszámlálás szerint 419,2 ezer lakos lakta. Steinberg, 1947. 310.

26 Sander-Steckl, 2002. 115–136.

27 Angol hold (acre): az angolszász országokban használatos mértékegység. 1 acre = 4046,86 m².

28 A mauritiusi odisszeáról: Pitot, 1998; Friedmann, 1998; Lenk, 1993; Zwergbaum, 1960 (Lenk és Zwergbaum a deportált közösség tagjai voltak); Patek, 2008. Érdemes betekinteni a tábor helyzetét bemutató

A szigetre 1580 személyt internáltak, 849 férfit, 635 nőt és 96 gyereket.²⁹ Különböző országok állampolgárai kerültek ide, többek között Ausztriából (640 fő), Csehszlovákiából (294), Lengyelországból (172), Gdańsk Szabad Városból (151), Németországból (84), valamint 192 hontalan polgár. A táborba továbbá Romániából, a Szovjetunióból, Magyarországról, Lettországból és Törökországból is érkezett zsidó menekült (1. táblázat).³⁰ Különböző szakmával és képzettséggel rendelkeztek, voltak közöttük ortodoxok és világiak, cionisták és más politikai nézeteket hirdető emberek.

1. táblázat. A mauritiusi Beau Bassinba internáltak száma 1940–1945 között			
	1940. december	1943. szeptember	1944. szeptember
Összesen	1580	1422	1371
<i>Nemek szerint</i>			
Férfiak	849	729	659
Nők	635	611	603
Gyerekek	96	82	109
<i>Országok szerint</i>			
Ausztria	640	604	571
Csehszlovákia	294	214	208
Lengyelország	172	155	154
Gdańsk Szabad Város	151	144	140
Németország	84	80	77
Szovjetunió	21	17	összesen 39
Románia	15	15	
Magyarország	6	5	
Törökország	3	2	
Lettország	2	2	
Hontalanok	192	184	182

éves brit jegyzőkönyvekbe is: Colony of Mauritius. Interim Report on the Detainment Camp. Port Louis, Mauritius. Az 1941. okt. 1.–1942. szept. 30. közötti időszakot bemutató jegyzőkönyv a TNA gyűjteményeiben. TNA CO 733/446/9.; Az 1942. okt. 1.–1943. szept. 30. közötti időszakot bemutató jegyzőkönyv a TNA gyűjteményeiben. T 220/195. Az archív megemlékezések közül érdemes megemlíteni: YVA O2/633. Die Alijah von Bratislava nach Mauritius. Ein Tagebuch von Dr. A. Zwergbaum 1–78.; YVA. O2/636. Meine Auswanderung in die Zwangs-internierung von Mauritius. Erlebnisse des Herrn Hans Klein während der Herrschaft der Nationalsozialisten. 1–9.; TNA CO 733/466/20. The Case of the Mauritius deportees (A Report prepared on the basis of evidence from an ex-detainee). London, December 1944. 1–9. Ugyanez a jegyzőkönyv a CZA gyűjteményeiben is: CZA Z4/30286. 1–8.

29 A PD C Vol. 368. Col. 207. 1941. jan. 22. 1634 holland hajókra felkerült emberről ír. Más számot (1645 fő) említ a [Clandestine Immigration and Naval Museum] *Ha'apala - clandestine immigration 1934-1948* című, h. n. [Haifa] prospektus. A szerző gyűjteményeiben.

30 Pitot, 1998. 232.; Friedmann, 1998. 101–103.; Zwergbaum, 1960. 208–209.; TNA T 220/195. Colony of Mauritius. Interim Report on the Detainment Camp for the period 1st Oct. 1942 to 30th Sept. 1943. Port Louis, 1943. 9.

1945-ig a brit hatóságok körülbelül 200 főt engedtek szabadon. A szabadon engedtek többsége önkéntesnek jelentkezett a brit (81 fő), a csehszlovák (111 fő) és a lengyel (8 fő) hadseregbe. Az önkéntesek rokonainak azonban a szigeten kellett maradniuk. Több tíz önkéntes jelentkezését egészségügyi okokra hivatkozva visszautasították. A katonai szolgálat vállalásának különböző okai voltak: a patriotizmus, a haza iránti hűség, valamint a tábor elhagyásának a lehetősége.³¹ 1944 őszén újabb lehetőség adódott: többen jelentkeztek az újonnan megalapított, a brit haderő keretein belül szolgáló egységbe, a Zsidó Brigádba (*Jewish Brigade Group*). A 78 jelentkező közül a britek 56, 18–35 év közötti férfit vettek be.³² A briteket nagy óvatosság jellemezte. Kétkedtek abban, hogy a jövőbeni katonák képesek lesznek elfelejteni az átélt megaláztatásokat és hűségesen szolgálják majd a British Armyt, azt a hadsereget, amelyik Mauritiusra deportálta őket.

A tábor épületei korábban börtönként szolgáltak. A tábor személyzete viszonylag népes volt, eleinte körülbelül 90 főből állt. A tisztviselők britek voltak, a fegyőröket a helyi színes lakosok közül toborozták. Civilek is dolgoztak itt, könyvelők, raktárosok, gondnokok, főleg a sziget lakói. Kimondottan szigorúan őrizték a tábort, és a tábor felszámolásáig egyetlenegy szökési kísérletet sem jegyeztek fel. Végül is honnan és hová lehetett volna elmenekülni erről a távoli szigetről?

Érdekes, hogy ezeket az embereket hivatalosan nem „internáltaknak” („internees”), hanem „letartóztatottaknak” („detainees”) nevezték. A táborlakók engedély nélkül nem hagyhatták el a tábort.³³ Jogi szempontból mindenki egyforma bánásmódban részesült, annak ellenére, hogy a menekültek egy része a szövetséges Lengyelországból és Csehszlovákiából, mások pedig a Németország oldalán hadiállapotban álló országokból származtak.³⁴ Talán ezért sem rögzítették egyértelműen a deportáltak státuszát.

A britek kiemelték, hogy a fogvatartottaknak nem tiltották meg a közösségi szerveződést, a kulturális és szellemi tevékenységet.³⁵ Másrészt viszont cenzúrázták a levelezésüket, és nem egyeztek bele, hogy külföldi rokonaik meglátogassák őket. Ezeket és a többi szigorú rendszabályt a háborúval és az ezzel járó biztonsági követelményekkel magyarázták. (A rendelkezések kisebb vagy nagyobb mértékben Mauritius lakóit is érintették.) Az internáltak szemszögéből nézve természetesen mindez másképpen nézett ki. A menekültek számára a „HM Central Prison” egy igazi börtönnek tűnt. A menekültek és a helyi lakosok közötti

31 YVA O2/633. Die Alijah von Bratislava nach Mauritius. Ein Tagebuch von Dr. A. Zwergbaum. Part III. 7–8.; part IV. 3–4.; CZA Z4/30286. Airgraph from South African Zionist Federation. Johannesburg, 1944. máj. 16.

32 Zwergbaum, 1960. 238–239. Zwergbaum a Zsidó Ügynökségnek 1945. március 15-én írt levelében 53 önkéntesről számol be, akiket bevettek a Zsidó Brigádba. CZA Z4/30286.

33 TNA CO 733/466/20. The Case of the Mauritius deportees (A Report prepared on the basis of evidence from an ex-detainee). London, 1944. dec. 2.; CZA Z4/31104. sz. cím nélküli dokumentum. A letartóztatott menekültek státuszára vonatkozó brit irányelvek. 1940. dec. 10.

34 Uo.

35 CZA Z4/30286. A. Zwergbaum levele a londoni Zionist Review-nak, 1943. jún. 5. TNA CO 733/466/20. The Case of the Mauritius deportees. 3.

kapcsolat elfogadható volt, és az internált zsidók kellemes emlékeket őriztek meg a helyiekről.³⁶

A táborba számos család is érkezett, számukra a családtagok, a nők és a férfiak szétválasztása nehezen volt elviselhető. A házastársak különválasztása nagy elégedetlenséget keltett. A családtagok csak engedéllyel, hetente három-négy alkalommal találkozhattak csak egymással néhány óráig. Idővel javult a helyzet, és engedélyezték a házastársaknak a hosszabb, mindennapos kapcsolattartást.³⁷

Az éghajlati körülmények kedveztek a malária terjedésének. 1943 nyarán az internáltak 40 százaléka szenvedett ebben a betegségben. A magas hőmérséklet és a levegő magas páratartalma legyengítette az emberi szervezetet, különösen az idősebbeket. Számos embernél vitaminhiányt és vérhaszt jegyeztek fel. A gyerekek között is magas volt a megbetegedési arány.³⁸ A táboron hastífuszjárvány söpört végig, a deportálást követő első négy hét alatt negyvenen haltak meg benne. A betegség az „Atlantica” fedélzetén jelent meg, majd az atliti menekülttáborban is előfordult,³⁹ végül Mauritiuson ért tetőpontra. Terjedéséhez hozzájárultak a rovarok, valamint a mellékhelyiségek eleinte tűrhetetlen állapota (nyitott latrina).⁴⁰ Az érzékenyebb személyek pszichés problémákkal is küzdöttek. Egyesek a magánélet hiánya miatt szenvedtek, mások a tétlenség és a börtönlétkör miatt lettek depressziósak.⁴¹ Az orvosi ellátást a tábor melletti, elfogadható színvonalú kórház biztosította. A menekülteket helyi szakorvosok, illetve a táborban élő, internált orvosok kezelték.⁴² Amikor a helyzet megkívánta, az orvosi ellátásra táboron kívüli intézményekben került sor. Külföldi zsidó szervezetek és rokonok igyekeztek támogatni az internáltakat. A segítség különböző formákban mutatkozott meg, például pénzutalásokban, gyógyszer- és ruhacsomagokban stb. Jelentős értékű támogatást nyújtott a dél-afrikai diaszpóra szervezete.⁴³

Több menekült is munkát vállalt. A munka nemcsak azért volt fontos, mert konkrét keresettel járt, de valamennyire segített megfelekedezni az utóbbi idők szenvedéseiről. A tábor melletti műhelyekben ácsok, gépészek, cipészek és szabók találtak munkát. Egyesek a táboron kívül dolgoztak vagy magáncégeknek, vagy a helyi elit házaiban házitanítóként.⁴⁴

36 Amikor 1960-ban Mauritiuson két ciklon pusztított, az egykori deportáltak pénzügyjést szerveztek Izraelben a természeti katasztrófa károsultjai számára. Pitot, 1998. 232.

37 TNA CO 733/466/15. Enoch, E.–Hirsch, R.–Kovac, E.: *History of the „Atlantic”*. 8. (*Family Life* c. része).

38 Harry Sacher szerint, aki Chaim Weizmann bizalmas munkatársa volt, a malária az internáltak 60 százalékát, a vérhas 40-50 százalékát, a vitaminhiány 90 százalékát érintette. CZA A289/75. Sacher, H.: *The Mauritius detainees*. 1945. febr. 2. 2.

39 *Refugee*, 1940. 1.

40 TNA CO 733/466/15. Enoch, E.–Hirsch, R.–Kovac, E.: *History of the „Atlantic”*. 4. (*The Typhoid Fever Epidemie* c. része); Lenk, 1993. 81.

41 TNA CO 733/466/20. The case of the Mauritius deportees. 5.

42 TNA CO 733/446/9. Colony of Mauritius. Interim Report on the Detainment Camp for the period 1st Oct., 1941, to 30th Sept., 1942. 6.

43 YVA O2/633. Die Alijah von Bratislava nach Mauritius. Part II. 12-13.; Part V. 10.; Zwergbaum, 1960. 252.

44 Az egyik internált zsidó házitanító tanítványa volt Geneviève Pitot, a *The Mauritian Shekel* szerzője.

A menekültek közösségi és kulturális életet folytathattak.⁴⁵ Az internáltak között találtunk tanárokat, rabbikat, felsőfokú végzettséggel rendelkezőket, a kulturális tevékenység elsősorban rájuk volt jellemző. Ezeket a programokat a tábori hatóságok is támogatták, abból az egyébként igaz feltételezésből kiindulva, hogy a tétlenség rosszul hat a közösség lelki állapotára. A deportáltak többsége német nyelvi környezetből származott, ezért a táborban a német nyelv dominált. 1941 januárjától 1942 májusáig jelent meg a „*Camp News. Lager Zeitung*” tábori újság.⁴⁶ Héber nyelvleckéket adtak, koncerteket és amatőr előadásokat tartottak. Saját erőből iskolai foglalkozásokat szerveztek. Az iskola különleges szerepet töltött be, mivel a feladata nemcsak az oktatás volt, hanem neveléssel, tanulással igyekeztek megóvni a fiatal nemzedéket a tábori élet demoralizáló hatásától. Többek között hittant, zsidó történelmet és héber nyelvet oktattak. A vallási igényeket két zsinággal szolgálták.⁴⁷

A menekültek önkormányzatot hoztak létre („*Detainment Area Committee*”),⁴⁸ ami valójában csak jelképes jelentőségű volt. Az internáltak többször megfogalmazták igényeiket is. 1943 októberében a londoni Colonial Office-nak intézett memorandumban az internáltak szabadon engedésüket és Palesztinába való hazatérésüket követelték, azzal érvelve, hogy azon menekültek további fogva tartása, akik „*fiai, testvérei és férjei a brit és szövetséges seregekben szolgálnak*”, igazságtalan.⁴⁹ A következő határozatot a deportálás harmadik évfordulóján fogadták el.⁵⁰ A Zsidó Ügynökség és más zsidó intézmények segítségével próbálták

45 TNA T 220/195. Colony of Mauritius. Interim Report on the Detainment Camp for the period 1st Oct., 1942, to 30th Sept. 1943. 3–4.; TNA CO 733/466/15. Enoch, E.–Hirsch, R.–Kovacs, E.: *History of the „Atlantic”*. 4–6. (*Culture és School education* című részei).

46 Az egyik szám másolata (1941. jún. 27-ről) a YVA gyűjteményeiben. YVA O2/634. 7–11. Az eredeti a londoni The Wiener Libraryben: P. III. h (Mauritius). No 778.

47 TNA T 220/195. Colony of Mauritius. Interim Report on the Detainment Camp for the period 1st Oct., 1942, to 30th Sept. 1943. 6.

48 TNA CO 733/466/15. Enoch, E.–Hirsch, R.–Kovacs, E.: *History of the „Atlantic”*. 4–5. (*Self-Government c. rész*); CZA Z4/30286. Mauritius Detainees’ Executive Committee. 1944. ápr. 19.

49 Szöveg: YVA O2/635. 3–10. Memorial submitted by the representatives of the Detainment Camp Beau Bassin to the Secretary of State for Colonies in London. 1943. okt. 15.

50 Szöveget ld.: CZA Z4/30286. Zionist Association Mauritius to the Zionist Federation of Great Britain. 1943. 12. 9. „On the 8th of kislew 5704 (December 5th 1943), the eve of the third anniversary of the deportation, a meeting held by the members of the Detainment Camp Mauritius has taken unanimously the following resolution:

To-day, on the third anniversary of our expulsion and deportation, we protest again against the wrong which had been done by our banishment from the National Home of the Jewish people, guaranteed by the Law of Nations.

We protest that after a detainment and imprisonment of three years nothing has been done to redress this wrong and that we do not know at all when we shall be free again.

We protest also against the fact that the general conditions of our detainment have considerably deteriorated in the third year of our detainment, particularly, that we have been deprived of the modest liberties which we had enjoyed before, quite contrary to our expectations and without any guilt of ours. Therefore, we appeal urgently to H.M. Government to put an end to this intolerable and useless state and to order our release and return to Palestine.”

Melléklet Aaron Zwergbaum, a Zionist Association Mauritius titkárának a londoni Zionist Federation of Great Britain Egységletnek címzett leveléhez, kelt: 1943. szept. 9. CZA Z4/30286.

felkelteni a nemzetközi közvélemény figyelmét. Az ügynökség 1942-ben hivatalos úton a brit hatóságokhoz fordult, hogy a meglévő bevándorlási kvóták keretein belül tegyék lehetővé a deportáltaknak a hazatérést Palesztinába. Az alsóházban elhangzott interpellációk is támogatták a kérést.⁵¹

A tábor felnőtt lakosainak körülbelül 70–75 százaléka azonosult a cionista mozgalom eszméivel.⁵² 1941 májusában megalapították a *The Zionist Association in Mauritius* (ZAM) nevű egyesületet, amelynek titkára az 1913-ban Brnóban született, Morvaországból származó dr. Aaron Zwergbaum, a tábor sorsát dokumentáló munkák későbbi szerzője lett.⁵³ Az egyesület az internált zsidók nemhivatalos szószólójává vált. A ZAM levelezett, kapcsolatban állt különböző országok zsidó szervezeteivel, többek között a Zsidó Ügynökséggel, a Zsidó Világkongresszussal (World Jewish Congress), vagy a Zionist Federation of Great Britain and Ireland nevű szervezettel. A legszorosabb kapcsolatot a dél-afrikai diaszpórával ápolták. A Fokvárosban kiadott „*The South African Jewish Chronicle*” oldalain rendszeresen jelentek meg hírek és beszámolók a tábor lakóiról.⁵⁴ Az egyesület a közösségi élet szervezésében is szerepet vállalt. Érdemes említést tenni a Zsidó Nemzeti Alapnak (Keren Kayemet le’Israel) gyűjtött pénzről. A pénzgyűjtés során a Zionist World Organization szervezet által aláírt „*Mauritius Substitute Shekel*”-nek elnevezett téglajegyeket osztottak szét az adományozók között.⁵⁵

Az internálás alatt körülbelül 60 gyermek született, szinte mindegyik 1943–1945-ben, amikor a szétválasztott házastársaknak engedélyezték a mindennapi találkozást. 126-an haltak meg (más adatok szerint 124 fő),⁵⁶ 54-en közülük az internálás első tíz hónapjában hunytak el.⁵⁷ Mindenkit a helyi Szent Márton temetőben temettek el, ahol egy külön zsidó részleget alakítottak ki. Miután a deportáltak visszatértek Palesztinába, kérésükre Mauritius anglikán püspöke ápolta a sírokat, majd 1946-ban a dél-afrikai zsidó szervezet (South African Jewish Board of Deputies) feladata lett a temető gondozása. A temetőt többször felújították, többek között az 1960-ban a szigeten végigsöprő ciklon pusztítása után. 2001 májusában a dél-afrikai diaszpóra (South African Jewish Congress) pénzéből 66 restaurált síremléket avattak fel. Az ünnepi szertartást egykori menekültek részvételével tartották meg.⁵⁸

51 Példaként: PD C Vol. 377. Col. 370. 1942. jan. 21.; uo. Vol. 400. Col. 1975–1976. 1944. jún. 14.

52 Zwergbaum, 1960. 248–253.; CZA Z4/31103. Jewish Internees on Mauritius. Facts communicated by Mr. Sternheim, a Palestinian, who called at the Jewish Agency Office on 21.10.1941. 2. Sternheim egy fiatal palesztinai zsidó, ács volt a brit hajón. A tábort 1941 júniusában látta, amikor hajója Haifából Angliába tartva rövid időre kikötött Mauritius szigetén.

53 YVA O1/213. Protokoll über eine Besprechung mit Dr. Aaron Zwergbaum, Jerusalem, zum Thema „Mauritius” aufgezeichnet von Dr. Ball-Kaduri. Tel Aviv, 1958. febr. 27.

54 Az írások szerzője dr. Zwergbaum volt. Például 1941. ápr. 10. és nov. 21., 1942. szept. 26., 1944. nov. 17. YVA O1/213.

55 Másolat a YVA gyűjteményeiben. YVA O2/634. 6.

56 Elhunytak listája: Friedmann, 1998. 9–12. 124 elhunytól ír. Zwergbaum, 1960. 229. 128 elhunytól. Sloame, é. n. 126 elhunytól. Aschner, E.: *Mauritius Refugees Return*. YVA O2/634. 2.

57 PD C Vol. 377. Col. 370. 1942. jan. 21.

58 A temető zsidó részében 127 síremléket találunk, 1989-ben a helyi diaszpórából is eltemettek itt embert. Pitot, 1998. 232.; Pickett, 1995.

A tábor a háború végéig működött. Az internáltak 1945 februárjában értesültek a palesztinai bevándorlás lehetőségéről.⁵⁹ A költözéshez a bevándorlási kvóták egy részét akarták felhasználni, de a harcok miatt még várniuk kellett az indulásra. Megfelelő hajót kellett szerezniük és meg kellett szervezni közel ezer ember biztonságos utazását. Eközben Mauritiusra elérte a poliojárvány (gyermekbénulás, Heine–Medin-kór). A tábor és a sziget lakói között korlátozták az érintkezést. A megelőző intézkedések ellenére több internált is megbetegedett, így el kellett napolni a kiutazást. Az indulás végső dátumát 1945. augusztus 12-re tűzték ki. Úgy tervezték, hogy a hadügyminisztérium tulajdonában lévő brit luxushajón, a „Franconia” fedélzetén utaznak Palesztinába. Ez ugyanaz a hajó volt, amelyik néhány hónappal korábban, a jaltai konferencia ideje alatt lehorgonyozva állt a szevasztopoli kikötőben, és a brit delegáció főhadiszállásaként szolgált.⁶⁰

1945 augusztusában valamivel több mint 1300 zsidó tartózkodott a táborban. Amikor megkérdezték őket, hogy hol szeretnének letelepedni, 81 százalékuk Erec Israelt jelölte meg (a többiek közül negyvenen Ausztriát, húszan pedig Csehszlovákiát választották).⁶¹ A hajóút a „Franconia” fedélzetén 14 napig tartott. Haifában augusztus 26-án kötött ki a hajó. Két nappal korábban, Szuezbent csatlakoztak a Zsidó Ügynökség bevándorlási hivatalának munkatársai, hogy még a fedélzeten elintézzék a szükséges formalitásokat. Az érkezőknek Nahariyában, Holonban és Haifában készítettek elő szálláshelyeket. Azokat az utasokat, akik a megérkezést követően gyógykezelést igényeltek, az ügynökség szanatóriumban szállásolta el. Másokat rokonok vettek oltalmukba, azokkal az utasokkal, akik a jövőjüket nem Palesztinában képzelték el és az Európában élő családjaikhoz akartak csatlakozni, az Egyesült Nemzetek Segélyező Szervezete (UNRRA, United Nations Relief and Rehabilitation Administration) foglalkozott.⁶² Az események végül úgy alakultak, hogy a háború után ez volt az első nagyszámú, Palesztinába bevándorló zsidó csoport.

A Mauritiusra deportált menekültek odisszeája kivételesen hosszúra sikeredett. Az Erec Israelbe vezető út közel öt évig tartott és drámai események kísérték. A letelepedést Palesztinában morális győzelmüknek tekintették, magukat pedig a még nem létező állam hazafiainak.

59 PD C Vol. 408. Col. 802–803. 1945. febr. 21.

60 Zwergbaum, 1960.

61 Pitot, 1998. 228.

62 *Saga of Suffering*, 1945. 3.; *Happy End*, 1945.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

CZA = Central Zionist Archives (מילשורי/Jeruzsálem)

TNA = The National Archives (London)

FO = Foreign Office Records

CO = Colonial Office Records

T = Treasury Records

YVA = Yad Vashem Archives (מילשורי/Jeruzsálem)

2. Kiadott források

Begin

1977 Begin, Menachem: *The Revolt*. Jerusalem–Tel Aviv–Haifa, 1977.

Bentwich–Bentwich

1965 Bentwich, Norman–Bentwich, Helen: *Mandate Memories 1918–1948*. New York, 1965.

Cohen

1987 *The Holocaust and Illegal Immigration, 1939–1947*. Ed.: Cohen, Michael J. New York, 1987.

Feld

Feld, Eva: The Story of the S/S Patria. In: *The Jewish Magazine*, 46. <http://www.jewishmag.com/46mag/patria/patria.htm>. (A hozzáférés ideje: 2013 januárja.)

FRUS, 1940

Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers 1940. Vol. III. *The British Commonwealth, The Soviet Union, The Near East and Africa*. Washington, 1958.

Happy End

1945 Happy End Of A Sad Odyssey. Saga of Mauritius Refugees. In: *The Palestine Post*, 1945. aug. 27.

Horev

2004 Horev, Shai: *Sefinot be-terem shahar. Sipuran shel sefinot ha-ma'apilim mi „Vilus” ad „Kerav Emek Ayalon”. Leksikon ha-ha'apalah 1934–1948/Dawning Ships. The Story of the Clandestine Immigration Ships From „Vilus” to „Ayalon Valley Battle”. Dictionary of the Clandestine Immigration 1934–1948*. Hefa, 2004.

Lenk

1993 Lenk, Karl: *The Mauritius Affair. The Boat People of 1940/1941*. Ed.: Lenk, R. S. Brighton, 1993.

Patria Roll

1940 Patria Roll Growing. Total Number of Dead Now 137. In: *The Palestine Post*, 1940. dec. 30.

PD C

Parliamentary Debates (Commons).

Refugee

1940 Refugee Dead of Typhoid. In: *The Palestine Post*, 1940. dec. 13. 1.

Saga of Suffering

1945 Saga of Suffering Ended. Mauritius Refugees Do Not Smile. In: *The Palestine Post*, 1945. aug. 27.

Survivors

1940. Survivors of Patria to Remain. Official Communique. Position Regarding Other „Illegals” Unchanged. In: *The Palestine Post*, 1940. dec. 5.

Yahil

1974 Select British Documents on the Illegal Immigration to Palestine (1939–1940). Introduced: Yahil, Leni. In: *Yad Vashem Studies*, 10. (1974) 241–276.

Zwegerbaum

1960 Zwegerbaum, Aaron: Exile in Mauritius. In: *Yad Vashem Studies*, 4. (1960) 191–257.

3. Szakirodalom

Anderl–Rupnow

2004 Anderl, Gabriele–Rupnow, Dirk: *Die Zentralstelle für jüdische Auswanderung als Beraubungsinstitution*. Wien–München, 2004.

Avriel

1975 Avriel, Ehud: *Open the Gates! A Personal Story of „Illegal” Immigration to Israel*. London, 1975.

Ball-Kaduri

1975 Ball-Kaduri, Kurt Jakob: Illegale Judenauswanderung aus Deutschland nach Palästina 1939/40. Planung, Durchführung und internationale Zusammenhänge. In: *Jahrbuch des Instituts für deutsche Geschichte*, 4. (1975) 387–421.

Bethell

1979 Bethell, Nicholas: *The Palestine Triangle. The Struggle between the British, the Jews, and the Arabs, 1935–48*, London. 1979.

Chazan

2003 Chazan, Meir: The Patria Affair. Moderates vs. Activists in Mapai in the 1940s. In: *Journal of Israeli History*, 22. (2003) 2. sz. 61–95.

El-Eini

2006 El-Eini, Roza: *Mandated Landscape. British Imperial Rule in Palestine, 1929–1948*. London, 2006.

Epstein

1990 Epstein, Ludmila: *Before the Curtain Fell*. Tel Aviv, 1990.

Friedmann

1998 Friedmann, Ronald: *Exil auf Mauritius. Report einer „demokratischen” Deportation jüdischer Flüchtlinge*. Berlin, 1998.

Habas

1963 Habas, Braha: *The Gate Breakers*. New York–London, 1963.

Hadari

1991 Hadari, Ze’ev Venia: *Second Exodus. The Full Story of Jewish Illegal Immigration to Palestine, 1945–1948*. London, 1991.

Hanna

1942 Hanna, Paul L.: *British Policy in Palestine*. Washington, 1942.

Horowitz–Lissak

1978 Horowitz, Dan–Lissak, Moshe: *Origins of the Israeli Polity. Palestine under the Mandate*. Chicago, 1978.

Hyamson

1950 Hyamson, Albert Montefiore: *Palestine under the Mandate, 1920–1948*. London, 1950.

Joseph

1948 Joseph, Bernard: *British Rule in Palestine*. Washington, 1948.

Kimche–Kimche

1954 Kimche, Jon–Kimche, David: *The Secret Roads. The „Illegal“ Migration of a People, 1938–1948*. London, 1954.

Koestler

1983 Koestler, Arthur: *Promise and Fulfilment. Palestine 1917–1949*. London, 1983.

Liebreich

2005 Liebreich, Freddy: *Britain’s Naval and Political Reaction to the Illegal Immigration of Jews to Palestine, 1945–1948*. London–New York, 2005.

Mardor

1964 Mardor, Munja M.: *Strictly Illegal*. Foreword: Ben Gurion, David. London, 1964.

Marlowe

1959 Marlowe, John: *The Seat of Pilate. An Account of the Palestine Mandate*. London, 1959.

Mejcher

1993 *Die Palästina Frage 1917–1948. Historische Ursprünge und internationale Dimensionen eines Nationenkonflikts*. Hrsg.: Mejcher, Helmut. Paderborn–München–Wien–Zürich, 1993.

Naor

1987 Naor, Mordechai: *Haapala. Clandestine Immigration 1931–1948*. Tel-Aviv, 1987.

Ofer

1990 Ofer, Dalia: *Escaping the Holocaust. Illegal Immigration to the Land of Israel, 1939–1944*. New York–Oxford, 1990.

Palestine

1947 *Palestine: A Study of Jewish, Arab, and British Policies*. New Haven, 1947. Vol. I–II.

Patek

2008 Patek, Artur: Deportowani na Mauritius. Rozdział z dziejów ha’apali. In: *Nowiny Kurier*, 2008. márc. 20. 10–11.

2012 Patek, Artur: *Jews on Route to Palestine 1934–1944. Sketches from the History of Aliyah Bet – Clandestine Jewish Immigration*. Kraków, 2012.

Pickett

1995 Pickett, Winston: Mauritius Inmates Recall British Detention Camp. In: *The Jerusalem Post*, 1995. okt. 6.

Pitot

1998 Pitot, Geneviève: *The Mauritian Shekel. The Story of the Jewish Detainees in Mauritius, 1940–1945*. Port Louis, 1998.

Sanders

1989 Sanders, Ronald: *Shores of Refuge. A Hundred Years of Jewish Emigration*. New York, 1989.

Sander-Steckl

2002 Sander-Steckl, Ruth: *À bientôt en Eretz Israël. L'odyssée des réfugiés de l'Atlantic (décembre 1939–avril 1942)*. Paris, 2002.

Segev

2000 Segev, Tom: *One Palestine, Complete: Jews and Arabs under the British Mandate*. London, 2000.

Shapira

1990 *Ha'apalah: measef letoladot ha-hazalah, ha-berihah, ha-ha'apalah usheerit ha-peleitah*. Ed.: Shapira, Anita. Tel Aviv, 1990.

Shepherd

1999 Shepherd, Naomi: *Ploughing Sand. British Rule in Palestine 1917–1948*. London, 1999.

Sloame

Sloame, J.: Exile in Mauritius. In: *Jewish Virtual Library*. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/vjw/Mauritius.html>. (A hozzáférés ideje: 2013. januárja.)

Steiner

1982 Steiner, Gershon Erich: *The Story of the Patria*. New York, 1982.

Steinberg

1947 *The Statesman's Year-Book. Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1947*. Ed.: Steinberg, S. H. London, 1947.

Wasserstein

1978 Wasserstein, Bernard: *The British in Palestine. The Mandatory Government and the Arab–Jewish Conflict 1917–1929*. London, 1978.

1979 Wasserstein, Bernard: *Britain and the Jews of Europe 1939–1945*. London–Oxford, 1979.

Zertal

1998 Zertal, Idith: *From Catastrophe to Power. Holocaust Survivors and the Emergence of Israel*. Berkeley–Los Angeles–London, 1998.

ARTUR PATEK

JEWISH REFUGEES IN MAURITIUS (1940–1945)

During the World War II, approximately 1.500 European Jews who had been previously denied the right to settle in Palestine were redirected to the island of Mauritius. In October 1940 three vessels sailed from the Rumanian port of Tulcea – the Atlantic, the Milos and the Pacific, carrying some 3.500 immigrants from Europe. At the beginning of November, the Pacific and the Milos reached Haifa, and their passengers were transferred by the British to Patria. The British Colonial Office was determined to refuse entry to the immigrants. The Haganah leaders wanted to prevent the Patria from leaving port by sabotage. On November 25, 1940, Haganah liaison officers detonated a mine aboard the ship. The ship sank, and some 250 people (200 of them Jews) drowned. The surviving refugees from the Patria, together with the remaining 1,560 passengers of the Atlantic, were taken to the Atlit detainee camp. Later the Patria survivors were eventually

permitted to remain in Palestine, but the other passengers were deported to Mauritius, where they spent the rest of the war. The group was sent to the prison of Beau Bassin which was officially known as the Detainment Camp. Men were segregated from women and husbands separated from their wives. Though they were not ill-treated, all suffered from tropical diseases, shortage of food and inadequate clothing. At the end of the war, the refugees were granted the choice of returning to their home countries or make aliyah – the immigration to Israel. Most of them sailed to Eretz Israel, the Promised Land on 12 August 1945.